

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Наталія ІЩУК, Володимир ЛЕСОВИЙ

У статті проаналізовано основні погляди на дефініцію «адаптація студентів до навчання» та розглянуто основні проблеми входження вчорашніх школярів у нове дидактичне середовище ВНЗ.

The article deals with major studies of the concept of "students' adaptation to educational environment" and main problems which first-year students face in the new environment of higher educational institutions.

Постановка проблеми. Вступивши до ВНЗ, абітурієнти одразу стають учасниками динамічного навчально-виховного процесу вищої школи, який вимагає від студентів високої активності у самостійній навчально-пізнавальній діяльності, розвинених навичок самоконтролю та саморегуляції, раціонального розподілу часу, уваги, терпіння та комунікації. Нові умови неодмінно провокують потребу у пристосуванні та формуванні такої поведінки, яка дозволить ефективно функціонувати для досягнення поставлених завдань і задоволення власних потреб.

Аналіз попередніх досліджень. Питанню адаптації студентів у вищих навчальних закладах за останнє десятиліття присвячено чимало наукових праць. Зокрема у дослідженнях В.Г. Васяновича, С.О. Гури, Л.І. Дябел, С.С. Ізбаш, Л.Л. Петльованої, В.В. Петренко [2; 3; 4; 5; 8; 9] проаналізовано та узагальнено основні теоретичні підходи до проблеми адаптації в сучасній психолого-педагогічній науці, визначено сутність поняття «адаптація» та сформульовано дефініції адаптації до навчання у ВНЗ економічного, педагогічного та військового профілю.

Метою статті є аналіз основних ускладнень, що виникають у процесі адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні серед науковців не існує єдиного погляду на визначення «адаптації студентів до навчання» внаслідок її динамічного, поліаспектного та міжпредметного характеру. Переважна більшість дослідників описують її з точки зору кінцевого результату – адаптованості, тобто сформованих вмій, навичок, реакцій, новоутворень.

С.С. Ізбаш стверджує, що при переході від одного ступеню освіти до іншого неодмінно виникають труднощі, пов'язані з самовиявленням особистісних якостей у нових умовах та оволодінням новими видами діяльності. Нормалізацію таких неузгодженостей дослідниця співвідносить із соціально-професійною адаптацією студентів, розуміючи її з позиції діяльнісно-особистісного підходу як процес «особистісних змін у мотиваційній, операційній та рефлексивній сферах особистості студента під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, соціально-економічних умов, пов'язаних із залученням особистості у підготовку до професійної діяльності» [5, с.8].

В.В. Петренко, наголошуючи на тому, що навчання є переважаючим видом діяльності, на перше місце висуває дидактичну складову адаптації або дидактичну адаптацію і визначає її «як складний динамічний процес, що здійснюється на основі дії механізмів її внутрішньої та зовнішньої складових» [9, с.7].

На нашу думку, наведені вище дефініції певною мірою описують адаптацію до навчання як явище пасивного пристосування особистості до нових умов середовища. За такого підходу активність студента проявляється лише на психологічному та фізіологічному рівнях. Однак, виходячи з того, що адаптація передбачає двосторонні зміни у системі «індивід-середовище», потрібно враховувати активну позицію студента щодо «пристосування» навчально-виховного процесу до власних потреб. З цієї точки зору під адаптацією студентів до навчання у ВНЗ вважатимемо динамічний процес фізіологічних і психологічних перетворень особистості та оптимізації навчального середовища, що відбувається внаслідок організованої взаємодії викладача та студента з метою вироблення стратегії ефективного задоволення власних потреб, що виникають у процесі навчання у ВНЗ.

Аналіз сучасних досліджень проблеми адаптації студентів до навчання у ВНЗ дозволяє констатувати той факт, що існує ціла низка психолого-педагогічних проблем, вирішення яких

дозволить оптимізувати та пришвидшити входження студентів у новий та інтенсивний для них ритм життєдіяльності. Розв'язання таких суперечностей є можливим насамперед за умови творчої кооперації психологів, педагогів і управлінців.

Причиною однієї з найголовніших проблем адаптації до навчання у ВНЗ є те, що адаптивна ситуація, тобто момент взаємодії організму та середовища, до якого необхідно адаптуватися, бере свій початок ще у середній школі та пов'язана з необхідністю обрання фаху. Усвідомлення школярами потреби подальшого навчання з метою отримання професійних знань, умінь та навичок спонукає їх до створення свого власного «ідеалізованого» образу як студента, так і майбутнього фахівця. В процесі побудови такої моделі відбувається співставлення своїх власних, вже відпрацьованих вмінь та навичок, з ідеалізованими.

Вступ до ВНЗ для вчорашніх школярів є своєрідним кроком в невідоме, оскільки на рівні підсвідомості приходить розуміння того, що старі «програми функціонування» в майбутньому не здатні забезпечити ефективну діяльність, а вироблення нових потребує часу. Виникає своєрідна невизначеність, невпевненість у власних силах і тривожність, що підживлюється складністю та динамічністю сучасного життя.

Проблеми на цьому етапі виникають внаслідок: 1) відсутності наступності між середньою та вищою школою; 2) впливу батьків чи родичів на обрання фаху без першочергового урахування індивідуальних особливостей школярів; 3) недостатньої інформованості старшокласників про вимоги майбутньої спеціальності; 4) зниженням рівня фундаментальної та гуманітарної підготовки випускників; 5) нестабільності економічної та політичної ситуації в країні, а як результат – непопулярності значної кількості напрямів підготовки фахівців.

Нами було проведено анкетне опитування школярів-старшокласників з метою виявлення факторів, за якими вони обирають свою майбутню професійну діяльність. В опитуванні взяли участь 172 учні одинадцятих класів шкіл м. Вінниці (НВК: спеціалізована середня загальноосвітня школа з поглибленим вивченням іноземних мов – гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова ВМР; загальноосвітня школа I-III ступенів №3 ім. М. Коцюбинського ВМР; НВК: загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія №30 ім. Тараса Шевченка ВМР) та Вінницького району (Пултівецька середня загальноосвітня школа I-III ступенів; Агрономіченська середня загальноосвітня школа I-III ступенів).

Запропонована учням анкета складалась із чотирьох запитань. Перші три стосувались вибору майбутньої професійної діяльності, а в основу четвертого було покладено методику визначення висоти самооцінки Дембо-Рубінштейн у модифікації А.М. Прихожан.

Анкета дослідження факторів вибору майбутньої професійної діяльності старшокласниками

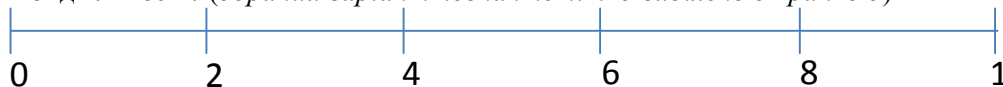
1. У ВНЗ якого напрямку підготовки Ви плануєте продовжити своє навчання? (обраний варіант необхідно обвести)

а) педагогічного;	г) медичного;
б) технічного;	д) не визначився;
в) військового;	е) інший варіант _____.

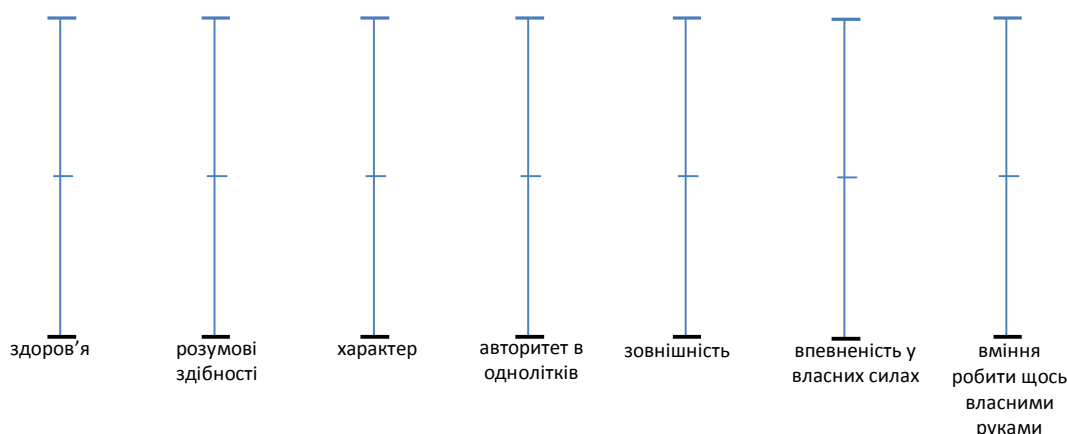
2. Обираючи напрямок майбутньої професійної діяльності Ви керувались... (обраний варіант необхідно обвести)

- а) наявним рівнем власних знань, вмінь, навичок, схильностей, інтересів та вподобань;
- б) поглядами батьків;
- в) фінансовою престижністю професії;
- г) думкою іншої людини.

3. Оцініть за 10-бальною шкалою ступінь вашої інформованості, щодо майбутньої професійної діяльності? (обраний варіант позначте чітко виділеною крапкою)

4. Оцініть за 10-бальною шкалою ступінь особистісного розвитку кожної якості. (обраний варіант позначте чітко виділеною крапкою)

Визначена висота самооцінки особистості школяра дає нам можливість оцінити ступінь об'єктивності їх вибору, тобто зробити висновок, наскільки їх вибір відповідає реальному стану речей. Аналіз результатів анкетування показав, що:

- лише близько 50% старшокласників враховують наявний рівень власних знань, вмінь, навичок, схильностей, інтересів та вподобань при виборі майбутньої спеціальності (32 % опитаних керуються престижністю майбутньої професії, а 15% – поглядами батьків);
- інформованість щодо майбутньої професійної діяльності в середньому оцінюється в 7 балів за десятибальною шкалою і має широкий діапазон значень залежно від обраного напрямку професійної підготовки;
- 66% опитаних мають завищену самооцінку, 7% – занижену, і лише у 27% старшокласників спостерігається нормальний її рівень. Тобто лише кожен третій учень, майбутній абітурієнт, реалістично оцінює власні здібності, зіставляючи їх з наявними можливостями.

Підсумовуючи аналіз отриманих даних, можемо зробити висновок, що вже на першому етапі процесу адаптації до навчання у ВНЗ, який розпочинається із власних уявлень про майбутню професійну діяльність, виникає чимало труднощів, пов'язаних, в першу чергу, із недостатньою інформованістю про зміст, принципи, специфіку роботи та вимоги до майбутнього фахівця обраної галузі. Недостатній обсяг інформації, неусвідомлений вибір (під тиском батьків чи врахування лише економічної престижності професії), низький чи завищений рівень самооцінки ускладнюють процес адаптації, збільшуючи кількість дезадаптаційних факторів.

Найголовнішою та найбільш досліджуваною проблемою адаптації студентів до навчання у ВНЗ залишається входження вчорашніх школярів до нового та інтенсивного для них навчально-виховного процесу вищої школи. Проблеми на даному етапі можна розглядати на фізіологічному, психологічному, дидактичному та соціальному рівнях.

Фізіологічні труднощі пов'язані, в першу чергу, з необхідністю обробки великого, в порівнянні з періодом навчання у школі, обсягу інформації за короткі терміни, а також із потребою пристосування до нового ритму життєдіяльності (новий розклад навчання у ВНЗ, збільшення часу на самостійну роботу, обов'язки, пов'язані із новим соціальним статусом, професійні захоплення, гуртки, секції).

Психологічні перешкоди, що потребують вироблення ефективної стратегії поведінки, обумовлені переживаннями, пов'язаними з періодом переходу від шкільного до дорослого життя, недостатньою психологічною підготовленістю до самостійного життя, невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки та діяльності. Все це підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків, особистісною тривожністю, обумовленою зміною соціальної ролі (набуттям статусу студента), новим середовищем, невідповідністю сподівань, очікувань та уявлень реальним умовам навчання у ВНЗ.

Дидактичний аспект труднощів викликаний невідповідністю між дидактичними системами вищої та середньої школи. Студенти відчувають проблеми внаслідок відсутності навичок самостійної роботи в стінах вищої школи; невміння організації оптимального режиму навчання і відпочинку; недостатньо розвинених навичок самоорганізації та самоконтролю; низького рівня навчальної активності тощо.

Шляхи вирішення зазначених перешкод стали предметом цілої низки науково-педагогічних досліджень. Зокрема в роботі Г.П. Левківської, В.С. Сорочинської, В.С. Штифурака [6], акцент стоїть на соціально-психологічному аспекті адаптації першокурсників, способами оптимізації якої є:

- врахування педагогами наявного ступеня особистісної розвиненості студентів, надання їм можливості ініціативи та самостійного прийняття рішень;
- зменшення особистісної тривожності за рахунок психологічно та педагогічно грамотного кураторського супроводу;
- активність педагога при розв'язанні конфліктів, що неодмінно виникають у процесі адаптації (використання методу інтроспекції, емпатії та логічного аналізу для їхнього вирішення);
- створення матеріально-технічної бази для проведення тренінгової роботи зі студентами та надання мотиваційного поштовху навчальній діяльності першокурсника, за рахунок роз'яснення перспективи успішного навчання у ВНЗ і особистісного сенсу буденності.

С.О. Гура, В.В. Петренко [3; 9] пріоритетним називають дидактичний аспект пристосування, обґрунтовуючи це тим, що навчання є провідним видом діяльності у стінах ВНЗ. Інтенсифікація процесу адаптації вбачається у впровадженні спецкурсу «Вступ до спеціальності», метою якого є ознайомлення першокурсників з формами та методами самостійної роботи у вищій школі, формування вмінь та навичок самостійного пошуку та аналізу навчальної літератури, самооцінки та самоорганізації, а також раціонального розподілу часу.

На нашу думку, пристосування носить комплексний характер, а коректне врівноваження у системі «студент – навчально-виховне середовище ВНЗ» можливе лише за умови приведення у відповідність кожної складової адаптації: фізіологічної, психологічної, дидактичної та соціальної.

У працях Л. П. Баданіної [3], Н.Б. Москвиної [7], спостерігається тенденція до приділення значної уваги педагогічному супроводу адаптації до навчання у ВНЗ у вигляді: 1) діагностики готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів та ціннісних орієнтацій; 2) сприяння розвитку навчальних вмінь та регуляції життєдіяльності; 3) психологічної підтримки, метою якої є допомога у подоланні труднощів, пов'язаних із самостійним життям та встановленням комфортних стосунків із однолітками та педагогами; 4) консультування першокурсників, які несвідомо обрали спеціальність. Авторами науково обґрунтовано та методично розроблено різні варіації педагогічного супроводу першокурсників в залежності від профілю ВНЗ. Зокрема визначено його *принципи*: суб'єктності, конвенціональності, співпраці, варіативності та *етапи*: передумовний (профорієнтаційна робота), підготовчий (розробка адаптаційних заходів із врахуванням специфіки обраної спеціальності та індивідуальних особливостей першокурсників), діагностичний (виявлення найвірогідніших адаптаційних ускладнень), стартовий (ознайомлення першокурсників із навчальною діяльністю у ВНЗ), базовий (безпосереднє надання студентам психолого-педагогічної допомоги), підсумковий (аналіз результатів адаптаційного періоду) [7, с.76].

Незважаючи на очевидну ефективність психолого-педагогічного супроводу першокурсників, пропонувані авторами заходи не повною мірою допомагають вирішити проблеми безпосередньо адаптації до навчання у ВНЗ, оскільки успішне подолання адаптаційного бар'єру вважається можливим за двох умов: зменшення самого адаптаційного бар'єру та збільшення адаптаційного потенціалу особистості. За умови провідного місця психолого-педагогічного супроводу в процесі адаптації студентів до навчання вирішення проблеми відбувається за рахунок зменшення адаптаційного бар'єру, що негативно впливає на розвиток особистості. Фактично створюються ідеальні умови, в яких вчорашній школяр

може повноцінно функціонувати, на зазнаючи фізіологічних та психологічних перевантажень. Однак у нього виникає постійна залежність від сторонньої допомоги, що безумовно є вагомою перешкодою для формування самодостатньої та творчої особистості майбутнього фахівця. Тому необхідно розробити комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на формування таких якостей особистості, які б слугували фундаментом для успішного самостійного ефективного долаття труднощів, пов'язаних з навчанням у ВНЗ.

Висновки. Як показало наше дослідження, проблема входження вчорашніх школярів до нового та маловідомого їм навчального середовища ВНЗ ускладнюється тим, що вибір майбутньої професійної діяльності відбувається в ситуації неповної інформованості (специфікою та вимогами обраної галузі). Результати анкетування показали, що лише третина майбутніх абітурієнтів характеризується нормальним рівнем самооцінки, яка має вагомий вплив на об'єктивність вибору. Серед усіх проблем адаптації студентів до навчання в науково-педагогічній літературі найбільша увага приділяється безпосередньому залученню першокурсників до інтенсивного навчального процесу вищої школи. Інтенсифікації та оптимізації процесу адаптації можуть сприяти: 1) психолого-педагогічний супровід, 2) спецкурс «Вступ до спеціальності», 3) а також збалансоване врегулювання усіх складових адаптації (фізіологічної, психологічної, дидактичної та соціальної).

Незважаючи на велику кількість ґрунтовних наукових досліджень, присвячених проблемі адаптації, актуальною залишається ідея створення методичної системи, що дозволить науково-педагогічним працівникам керувати адаптацією студентів-першокурсників під час самого навчально-виховного процесу ВНЗ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баданина Л.П. Анализ современных подходов к организации психолого-педагогического сопровождения студентов на этапе адаптации к вузу / Л.П. Баданина // Известия российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – №83. – С.99-108.
2. Васянович Григорій Петрович Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія / Григорій Петрович Васянович (ред.). – Л.: СПОЛОМ, 2008. – 464 с.
3. Гура С.О. Організаційно-педагогічні умови адаптації майбутніх інженерів-педагогів: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Гура Світлана Олександрівна. – Харків, 2003. – 237 с.
4. Дябел Л.І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Дябел Лариса Іванівна. – Київ, 2008. – 244 с.
5. Ізбаш С.С. Проектна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С.С. Ізбаш. – Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2007. – 20 с.
6. Левківська Г.П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти / Г.П. Левківська, В.Є. Сорочинська, В.С. Штифурак. – К., 2001. – 128 с.
7. Москвина Н.Б. Адаптация первокурсников в вузе: модель психолого-педагогического сопровождения / Н.Б. Москвина // Педагогическое образование и наука. – 2009. – №12. – С.73-78.
8. Петльована Л.Л. Педагогічні основи професійної адаптації студентів-економістів засобами новітніх інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Петльована Лілія Леонідівна. – Хмельницький, 2008. – 179 с.
9. Петренко В.В. Наступність форм навчання в загальноосвітній школі і вищому закладі освіти як засіб дидактичної адаптації студентів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / В.В. Петренко; Волин. держ. ун-т ім. Л.Українки. – Луцьк, 2005. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Іщук Наталія Юрївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальнонаукових гуманітарних дисциплін Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

Лесовий Володимир Юрїйович – аспірант, Вінницький національний технічний університет.

Коло наукових інтересів: адаптація студентів до навчання у ВНЗ.